

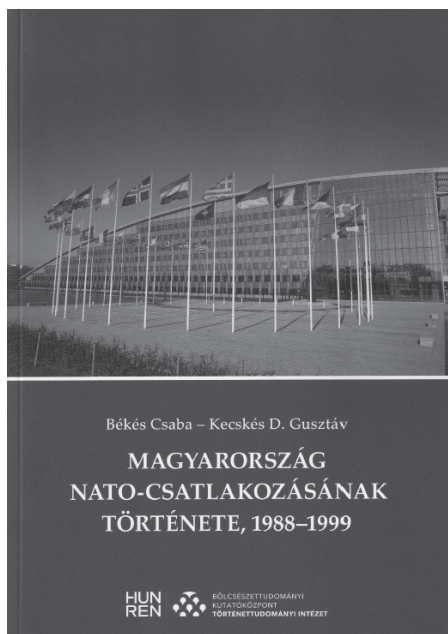
Siposné Kecskeméthy Klára ny. ezredes:

MAGYARORSZÁG NATO-CSATLAKOZÁSÁNAK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv új könyvéről

A SZERZŐRŐL:

Siposné dr. Kecskeméthy Klára nyugállományú ezredes (CSc), egyetemi tanár, a földrajztudomány kandidátusa (Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Műveleti Támogató Tanszék) (ORCID: 0000-0002-4150-7823; MTMT: 10000512)

A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet 2024. március 12-ére – hazánk teljes jogú NATO-tagsága aláírásának 25. évfordulójára – jelentette meg Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv¹ *Magyarország NATO-csatlakozásának története, 1988–1999* című könyvét. Az olvasó Magyarország euroatlanti integrációs folyamatát és az 1999. március 12-én megvalósult NATO-csatlakozás történetét ismerheti meg a két szerző elemző-értékelő munkájában. A mű egy többéves kutatás első eredménye, amely a külpolitikai eseményekre koncentrálnak a tömör összefoglalását adja a magyar NATO-csatlakozás – elsődleges forrásokra támaszkodva megírt – történetének.

Miért fontos a magyar történelem e szeletének megismerése és megértése? Egy negyedszázad nemcsak egy ember életében, de egy ország történetében is hosszú időszak. Mindenki

¹ Békés Csaba a Budapesti Corvinus Egyetem Globális Tanulmányok Intézet / Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék egyetemi tanára, az MTA doktora, a Cold War History Research Center alapító igazgatója. Kutatási területei: a nemzetközi kapcsolatok, a hidegháború, az enyhülés, a kelet–nyugati viszony története 1945–1991, Magyarország nemzetközi kapcsolatai 1945–1991, Kelet-Közép-Európa szerepe a kelet–nyugati kapcsolatok alakításában. Törzstag a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskolájában és témavezető a Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskolában. Eddigi munkássága során 20 könyv, 61 könyvfejezet és 38 tanulmány szerzője. Munkássága elismeréseként Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét, a BCE Corvinus Aranyérmét és az MTA Akadémiai Díját kapta.

Kecskés D. Gusztáv a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet tudományos tanácsadója, az MTA doktora. Kutatási területei: Franciaország és Kelet-Közép-Európa kapcsolata a 20. században, Magyarország és az ENSZ, az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadása, a NATO és a szovjet blokk. Eddigi munkássága során tíz könyv, 42 könyvfejezet és 60 tanulmány szerzője.

a maga módján emlékszik vissza az akkori eseményekre, amelyeknek a részese volt, viszont csak keveseknek adatott meg, hogy a nagypolitika szintjén aktívan vegyenek részt a folyamatokban, arra rálátásuk, befolyásuk legyen. Sokan vannak, akik a NATO-csatlakozás egy-egy fontos területén dolgoztak, és tevélegesen járultak hozzá a közös sikerhez. 1999. március 12-én Magyarország a huszadik századi története egyik legnagyobb sikerét érte el azzal, hogy teljes jogú NATO-taggá vált. Történelmi pillanat volt, amikor Martonyi János külügyminiszter Independence városában letétbe helyezte Magyarország csatlakozási okiratát.

Sokan, sokféleképpen fogalmazták meg az ezzel kapcsolatos gondolataikat. Martonyi János az ünnepségen kiemelte: történelmi jelentőségű döntés született, amikor a magyar nép szabad akaratából, külső befolyás nélkül hozott döntésével felvételét kérte a történelem legszilárdabb biztonsági szövetségébe.² Azon a napon a tatai gépesített lövészdandárnál csatlakozási ünnepséget rendeztek, amelyen a teljes magyar politikai vezetés képviseltette magát. Négy nappal később a NATO brüsszeli központjában felhúzták a magyar lobogót.

Miért fontos és mennyiben újdonság ez a monográfia? Tömören megválaszolva: mert általa történelmi perspektívába kerültek a 25 évvel ezelőtti események, és történelmi személyiségekké váltak a NATO-csatlakozásban tevélegesen részt vevők.

A kötet szerzői munkájuk során a Külügyminisztérium, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, a francia Európa-ügyi és Külügyminisztérium Diplomáciai Levéltárának La Courneuve-i Központja (Centre des Archives diplomatiques de La Courneuve) irataira, valamint az Észak-atlanti Szerződés Szervezete hivatalos honlapján megtalálható elsődleges forrásokra támaszkodtak. Külön érdekességei a könyvnek az oral history interjúk, amelyeket az 1990-es évek egykori magyar politikusaival és diplomátaival (Baktai Erik, Boross Péter, Gyarmati István, Jeszenszky Géza, Marinovich Endre, Martonyi János, Simonyi András) és magyar katonai vezetőkkel (Fodor Lajos, Szenes Zoltán) készítettek. A kötetet francia diplomatákkal készített interjúk is színesítik.

A könyv hat fő fejezetre tagozódik; bemutatja a közel egy évtizedes NATO-csatlakozási folyamat nemzetközi feltételeit és kereteit, a magyar politikai vezetés törekvéseit, a magyar felkészülés eseményeit, lépéseit, kihívásait és eredményeit is. Emellett áttekintést nyújt a Szövetség és az egyes tagországok Magyarországgal kapcsolatos álláspontjáról, kölcsönös viszonyáról és annak változásairól. Hiánypótló mű, mert történelmi (és nem biztonságpolitikai) megközelítésben először olvashatunk ezekről az eseményekről. A szaktörténész szerzők írását a történelmi perspektíva miatt mindvégig az objektivitás és a távolságtartás jellemzi.

Az első fejezetben a szerzők részletesen elemzik a Varsói Szerződés megszüntetésének történetét és eseményeit, a katonai szövetség megreformálására vonatkozó (szovjet, román, cseh, lengyel, magyar) terveket 1988–1989-ből. Az érdekes, dokumentumokkal alátámasztott fejezetben a szerzők kifejtik, hogy a hidegháborús szembenállás, a kétpólusú világrend megszűnte után az Amerikai Egyesült Államok hegemon helyzetbe került. A kelet-közép-európai régió országai geopolitikai helyzetének radikális átalakulása nemcsak a Varsói Szerződés megreformálásán, átalakításán az utolsó pillanatig fáradozó szovjet vezetés számára volt kihívás, de a NATO számára is. Felmerült a Varsói Szerződés politikai jellegének, az együttműködés hatékonyságának növelése és a demokratikus döntéshozatal erősítése. Az 1985. októberi, egy állandó politikai szerv felállítását, az államok közötti koordináció javítását célzó gorbacsovi felvetéstől történelmi léptékkal mérve rendkívül rövid idő alatt jutottunk el 1991. július 1-jéig, a Varsói Szerződés prágai csúcstalálkozásáig, amikor kimondták

² Speech by dr. Janos Martonyi 1999.

a szervezet megszűnését. Ezt mindössze három nappal előzte meg (június 28.) a Szovjetunió és a kelet-közép-európai szocialista országokat tömörítő, gazdasági integrációs szervezet, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) feloszlása.

A könyv második fejezete áttekinti a NATO helyzetét és tevékenységét 1988–1991 között, amely időszakot az átalakulás és a folytonosság szavakkal lehet a legjobban leírni. Az 1980-as évek végén viharos gyorsasággal zajlottak az események, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió által dominált kétpólusú világrend megszűnt. A NATO keleti biztonsági környezete radikálisan átalakult, felmerült a lefojtott nacionalizmus feléledésének veszélye, a Szövetség vezetői pedig nem látták világosan az egykori szovjet blokk átalakulásának irányát. Joggal tehetjük fel tehát a kérdést, hogy mentálisan felkészültek-e az egykori ellenfelek egymásra? Felkészült-e a NATO a területétől földrajzilag távoli térségek integrálására? A válasz egyértelműen az, hogy nem, egyik fél sem, egyik feladatra/kihívásra sem.

A Szövetség hidegháború utáni fejlődése a meghatározó fontosságú brüsszeli (1989) és londoni (1990) csúcsertekezletekkel kezdődött, amikor az egykori ellenségek között lassú bizalomépítő folyamat és együttműködés kezdődött. Átalakult a NATO, nyitott a kelet-közép-európai országok felé, párbeszéd és együttműködés jellemezte a posztbipoláris korszakban elfogadott 1991. évi stratégiai koncepciót. Biztonság, konzultáció, elrettentés és védelem, valamint a stratégiai egyensúly voltak a kulcsszavak. Hangsúlyozták a NATO hozzájárulásának fontosságát a szilárd európai biztonsági környezethez. 1991 decemberében létrehozták az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsot (North Atlantic Cooperation Council – NACC), amely a NATO és a volt Varsói Szerződés tagállamai közötti konzultációs, transzatlanti fórum volt.

A harmadik fejezet a NATO-csatlakozás szándékának kinyilvánításával foglalkozó rövid fejezet, amely a Németh- (1988–1990) és az Antall–Boros-kormány (1990–1994) politikai mozgásterével, külpolitikai stratégiai célkitűzéseivel, a formálódó NATO–Magyarország-kapcsolatok kezdeteivel foglalkozik.

A negyedik fejezet hazánk tagfelvételi igényeivel kapcsolatban a NATO-tagállamok hozzáállását taglalja. Mérföldkő volt az 1994. januári brüsszeli csúcsertekezleten meghirdetett Partnerség a békéért program (Partnership for Peace – PFP), amelyhez hazánk ötödikként, 1994. február 8-án csatlakozott. A kezdeményezés kibővítette és felgyorsította a politikai és a katonai együttműködést Európában, átalakította a NATO és a vele együttműködésre kész államok közötti kapcsolatot, lehetőséget nyújtott arra, hogy kellő felkészülés után bevonják a programban részt vevő országokat az Európa biztonságát veszélyeztető válságok kezelésébe. A PFP-programban való részvétel egyben a tanulási folyamat nyitánya is volt a NATO-tagságot célként megjelölő országok, így hazánk számára. A Békepartnerség új biztonsági védelmi filozófiát jelentett, megteremtette a Magyar Honvédség és a NATO-országok hadseregei közötti bizalom- és kapcsolatépítés kereteit, hozzájárult a gyakorlati együttműködés feltételeinek kialakításához, valamint az interoperabilitás és a kompatibilitás minimális szintjének eléréséhez.

A Szövetség 1995 szeptemberében adta ki a *Tanulmány a NATO bővítéséről*³ című dokumentumot, amelyben egyértelműen megfogalmazta a csatlakozni szándékozók számára a NATO-tagság elnyeréséhez szükséges politikai és katonai feltételeket. Előbbiek között nagyon fontos pont volt a szomszédsági problémák rendezése, így hazánk számára a térség stabilitását biztosító alapszerződések megkötése Szlovákiával és Romániával. A katonai kritériumok között szerepelt az interoperabilitás megteremtése és az akkori fogalom szerinti

³ Study on NATO Enlargement 1995.

„NATO-területen kívüli” műveletekben való részvétel, valamint hozzájárulás a Szövetség biztonságához. A szerzők végigvezetik az olvasót a csatlakozási felkészülés eseményein, az 1997. évi madridi csúcserőkezlet döntésein, hazánknek a délszláv válság megoldásához való hozzájárulásán (IFOR, SFOR), illetve a minimális katonai követelmények megteremtésén keresztül.

Az ötödik fejezetben az 1990 utáni kormányok NATO-csatlakozással kapcsolatos politikáját ismertetik a szerzők. Világossá válik, hogy mind a magyar lakosság, mind a politikai elit számára milyen fontos volt – pártoktól, politikai hovatartozástól függetlenül – hazánk biztonságának megteremtése. Mindhárom kormány (Antall–Boros, Horn, Orbán) NATO-politikájának fontos részét képezte hazánknek a délszláv válság rendezéséhez való hozzájárulása és az abban való tevőleges részvétele.

A hatodik, egyben utolsó fejezet a csatlakozási cél sikeres elérése címet viseli. A szerzők részletesen elemzik a folyamat során megélt nehézségeket és kihívásokat. Ezek sorában a rendszerváltással együtt járó gazdasági visszaesést és a pénzhányt, valamint a haderő szerkezetét, állapotát és a Varsói Szerződés káros örökségét vizsgálják. Emellett az előnyös tényezők sorában a magyar politikai elit euroatlanti integrációt egységesen támogató hozzáállását említik. Külön alfejezet taglalja a magyar csatlakozási felkészülés feladatait, eszközeit, a Külügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium főbb lépéseit, a magyar közvélemény hiteles és széles körű tájékoztatását, a folyamatot támogató szervezeteket (Magyar Atlanti Tanács, NATO–EU–NYEU Munkacsoport, Atlanti Összekötő Hivatal, NATO Állandó Képviselő, Euro-atlanti Munkacsoport, NATO Békepartnerségi Nyelvképzési Központ Civil és Katonai Kapcsolatok Intézete).

A 157 oldalas kötetben belül jelentős terjedelmű az érdemi mondanivalót kiegészítő függelék: a történelmi eseményeket kiegészítő és magyarázó, részletes, 30 oldalnyi kronológia, a rövidítések és az elsődleges források jegyzéke, valamint a bibliográfia. A kötetet angol nyelvű összegzés zárja, amelyet személynévmutató és helynévmutató tesz teljessé.

A kronológia összeállításánál a *NATO Handbook*, illetve a *NATO Kézikönyv* kronológiája jelentős segítséget nyújtott a szerzőknek. Az évtized eseményeiről már eddig is számos időrendi áttekintés állt rendelkezésre *A honvédelem négy éve* című kiadványokban, valamint az *Átváltozások, 1989–1999 – A Varsói Szerződéstől a NATO-csatlakozásig* című könyvben, de ilyen teljes, részletes kronológia eddig nem készült a vonatkozó időintervallumról.

A kötet nagy erénye az egyes fejezetekhez kapcsolódó szakirodalom, levéltári anyagok és források, a 11 oldalnyi bibliográfia, amely segítségével áttekinthetjük a felhasznált irodalmat. A terjedelmes hivatkozó és magyarázó jegyzetapparátus segítségével értékes információt szerezhetünk az egyes fejezetekben és témakörökben való elmélyüléshez. A könyv a tudományos nyelvezet ellenére olvasmányos, stílusa könnyed.

A kötetben nagyon specifikus és nagyon erős a francia megközelítés. Franciaországnak ebben az időszakban különleges volt a státusa, hiszen 1966-ban kivonult a NATO integrált katonai parancsnoki struktúrájából, és csak 2009-ben tért vissza oda. A szerzők a magyar levéltári források mellett döntően francia dokumentumokra támaszkodtak. Megítélesem szerint az árnyaltabb öszkép kialakításához hiányoznak az amerikai, a brit, de elsősorban a kelet-közép-európai régió számára fontos német források és szemlélet, mert a régió számára iránytű Németország. Ha pedig teljes képet akarunk kapni a közép- és kelet-európai perspektíváról, arról, hogy miben különbözött és miben volt hasonló a magyar, a cseh és a lengyel álláspont, akkor fontos lehet a cseh és lengyel levéltári források feldolgozása.

A kiadó egyszerűen elegáns könyvborítóval adta közre a könyvet, a borítóképen a NATO új brüsszeli főparancsnokságának épülete látható a tagállamok felvont lobogóival.

Az új kötet nemcsak a szakma vagy a NATO iránt közvetlenül is érdeklődő szakemberek számára hasznos, de az oktatásban is nagyon fontos szerepet kaphat. Nagyon hasznos lehet a nemzetközi kapcsolatok, a nemzetközi tanulmányok, a nemzetközi biztonság- és védelempolitika, valamint a politológia szakok alap- és mesterképzésében. Kiválóan használható a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola kutatási területein, a doktoranduszhallgatók képzésében is.

A könyv a megjelenése pillanatában önálló életre kelt, mert folyamatosan inspirálja a szerzőket és az olvasóközönséget egyaránt. Előbbieket – ahogy ezt a kötet bevezető gondolataiban leírták – egy nagyobb lélegzetű, részletesebb monográfia készítésére, amelyben a témára vonatkozó levéltári iratokat is tervezik közreadni, utóbbiakat arra, hogy befogadják ezt a tartalmas munkát. Bízom benne, hogy a hiánypótló könyv még számos kiadást megél, a jelen recenzió pedig – reményeim szerint – biztatás lesz az igényes olvasók számára is.

Az idén 75 éves NATO egy 70 országból álló biztonsági közösség, amelyhez 32 NATO-tagország (Svédország 2024. március 7-én csatlakozott a Szövetséghez), 18 békepartnerségi ország, hét a Mediterrán Párbeszéd tagországaiból, négy az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés öböl menti arab államai közül, valamint kilenc globális partner tartozik. Ezzel egy időben hazánk NATO-csatlakozásának 25. évfordulóját is ünnepeljük. Az évfordulók okán Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv kötete segítségével visszapillantunk az eltelt évtizedekre, de előre is tekinthetünk, hogy lássuk a Szövetség jövőjét formáló trendeket is.

*Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv:
Magyarország NATO-csatlakozásának története, 1988–1999
HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2024, 157 oldal*

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- Speech by dr. Janos Martonyi, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Hungary. Independence, 1999. 03. 12. <https://www.nato.int/docu/speech/1999/s990312c.htm> (Letöltés időpontja: 2024. 03. 31.)
- Study on NATO Enlargement. NATO HQ, Brussels, 1995. 09. <http://www.nato.int/docu/basictxt/enl-9501.htm> (Letöltés időpontja: 2024. 03. 31.)